

The month of Spendārmed, the day of Spendārmed

On the day of the festival of the women, called *Mizdgīrān*

On the 5th day (or Spendārmed rōz) of the Persian month Spendārmed, there was the feast of Spendārmed (Av. Spəntā Ārmaiti), a holy Immortal (or, a goddess) that represents the earth. On this day the Yasna ceremony was performed, and the *draona* of Seven Aməša Spənta consecrated.

It was a day on which the wives made requests of their husbands and claimed the satisfaction of their wishes and extravagant demands, and the men used to make the women liberal presents. It was known among the Persians (and Parthians) as the *Jašn ī Mizdgīrān* (/ *Jašn cē Mizdgīrān*), i.e., the ‘present-taking feast’.¹ Bērōnī described it as the annual women’s day festival (عيد النساء), and stated that this custom was still flourishing in his time at Spāhān, Ray, and in the other districts of Pahlav.

This day was also famous for the charm written on paper pieces, or on the skin of a deer, with saffron water, to ward off the stings of scorpions. According to Bērōnī the Persians fixed three such paper pieces on three walls of the house; and according to a Persian “Rivāyat” the charm was posted on the front door of the house. They also fumigated the house with five things: storax, the horn of a small cattle, frankincense, wild rue, and cotton-seeds. Before inscribing the charm or fumigating the house the Vāz of Aša Vahišta was performed. On this day, the special formula of gravel (*Nīrang ī Sangrēzag*) was consecrated, and gravel or sand was sprinkled in all the corners of the household to repel noxious insects and reptiles.

On this day they painted the doors of the houses, the horns and faces of the cow, sheep and the cock with a red tincture.

On this day they used to eat sun-raisins and the kernels and pomegranates unmoistened and not kneaded with water. They also eat fish.

¹ . The word was erroneously transcribed by some copyists as مردگیران (Muslim copyists) or برزیگران (Zoroastrian copyists).

Nīrang ī zahr bastan²

māh spendarmed ud rōz spendarmed, ud rōz spendarmed ud māh spendarmed, ud spendarmed māh spendarmed rōz, bast-am³ zahr ud gāl⁴ ud zafar ī hamāg xrafstarān, ped nām ud nīrōg ī nēv frēdōn, ud ayyārīh ī vanand star ī ohrmazddād. vābarīgān ravāg bād. ēdōn bād ! aṣəm.

bēšaz⁵ bād !

[xrafstar zadan xvandan]⁶

A Pārsī description of the day Spendarmed of the month Spendarmed and the Nīrang of that day⁷

از روایت کامدین شاپور

روز اسفندارمد ماه اسفندارمد اول جشن کردن، درون هفت امشاسفند یشتن. پس خروس و گاو و گوسفند هر چش سرخی کردن. واج اردیبهشت گرفتن. این ویجست⁸ به⁹ پشت در نوشتن به کاغذ زعفران¹⁰:

ped nām ī dādār ohrmazd

rōz spendarmed az māh spendarmed bast-um zafar ī hamāg xrafstarān, dēvān ud druzān, jādūgān ud perīgān, sāstārān, kaykān ud karbān, vināhgārān ud duzān, gurgān, stahmagān. ped nām ī yazd. ped nām ī nēv frēdōn. ped nām ī tištar stārag. ped nām ī sadvēs. ped nām ī vanand stāragān. ped nām ī avēšān stāragān haftōring¹¹.

². Pahlavi Texts (Bombay, 1913), 84 ; K 27, fol. 6v ; Supplément persan 2044, 69 .

³. MK, TD, K 27.

⁴. MK, JJ, SP, TD, K27. Pers. gāl 'hole' < *grda- (Av. gərəḍa- 'den, daēvic habitation/ cave').

⁵. MK, JJ, SP, K27.

⁶. K 27.

⁷. LI.2, 402 (B.U.L., Mumbai) ; R 115.1 (COIL, Mumbai), 295-96; T 31 (Navsari), 53 ; F 7 (Navsari), 188-89. M. U. : *Dārāb Hormazyār's Rivāyat*, M. R. Unvālā, Bombay, 1922, I, 526. See also *The Persian Rivāyats of Hormazyār Frāmarz*, B.N. Dhabhar, Bombay, 1932, 341.

⁸. Pers. vacast/ vecast (Av. vacas-tašti-).

⁹. MU.

¹⁰. See also Kavasji E. Kanga, "King Faridūn and a few of his amulets and charms", *The K.R. Cama Memorial Volume*, Bombay, 1270/ 1900, (141-45), 142-43; J.J. Modi, "Nīrang-i-jashan-i-Baurzigarān. A religious formula used as a charm on the day of the festival of the Cultivators (the fifth day of the current Parsee month, Spendarmed, i.e., 15th August 1900)", Read on 29th August 1900, *Anthropological Papers*, Bombay, 1911, (122-30), 125-26.

F 7: نیرنگی که به زعفران بر پوست آهو یا بر کاغذ نوشته بر پشت در خانه بند می کنند آن نیرنگ نوشته است

11 .

aṣəm vohū vahištəm astī uštā astī uštā ahmāi hyaṭ aṣāi vahištāi
aṣəm^o

واجِ اردیبهشت به گزارند^{۱۲}. اشتر^{۱۳}، شاخِ گوسفند، بود^{۱۴}، سپند، پنبه دانه به آتش کردن و دود کردن.

Another description¹⁵

از مکتوب کامدین شاپور

در روزِ اسفندارمده ماهِ اسفندارمده جشنِ مزدگیران^{۱۶} است، جشنِ عزیز است. در این ملک سفند و استرک^{۱۷} و شاخِ گوسفند و پنبه دانه [و پوستِ سبباس^{۱۸}] این پنج چیز به آتش کردن و در خانه دود کردن که باری خروستران در این سال زهرشان کاری نه باشد و نیست شوند. و درِ خانه، [و شاخ^{۱۹}] و رویِ گاو و گوسفند و خروس سرخ کردن. و این نوشته خواهد شد به زعفران به کاغذ یا پوستِ آهو نوشتن، بر پشتِ (در^{۲۰}) خانه بند کردن تا در آن سال بیماری در آن خانه نه باشد.^{۲۱}

در این روز نیرنگِ سنگریزه می یزند. آن نیرنگِ سنگریزه در باب نیرنگها مرقوم شده است. و آفرینگان نیز در باب آفرینگان مرقوم شده است.

و به روزِ اسپندارمده به ماهِ اسپندارمده در این جانب بعضی هیرودانِ هندوستان درون که می یزند خشنومنِ روزِ اسپندارمده می خوانند. خشنومن این است:

¹². aṣavahišt vāz grifan :
xšnaoθra ahurahe mazdā (... dā ...) staomi aṣəm. aṣəm vohū (3)
fravarāne (... dā ...) frasastaēca.
aṣahe vahištahe sraēštahe airyamanō išyehe sūrahe mazdaḍātahe saokayā
vaṅhuyā vouru.dōiθrayā mazdaḍātayā aṣaonayā.
xšnaoθra (... dā ...) vīdvā mraotī.
aṣəm vahištəm sraēštəm aməṣəm spəntəm yazamaide. airyamanəm išīm
yazamaide. sūrəm mazdaḍātəm yazamaide. saokəm vaṅhīm vouru.dōiθraqm
mazdaḍātəm aṣaonīm yazamaide.

^{۱۳}. «سلیخه را به لغت پارسی اشتر گیاه گویند و به عربی ریحان الجمال گویند.» بیرونی، صیدنه، ۴۲۷ (الصیدنة، ۵۵۲).

استرک : or :

¹⁴. Pers. *bōy*, Parth. *bōd* (Av. *baoda-* m. 'smell; perfume', *baoidi-* f. 'incense, fragrance').

¹⁵. LI.2, 402-3. M. U. I, 527. T 31 (Navsari), 53. See also Dhabhar, op. cit., 342.

¹⁶. برزیگران.

¹⁷. T 31 : سترک

¹⁸. H. F. "It is not known what tabās is." (Dhabhar)

¹⁹. H. F.

²⁰. T 31

²¹. F 7 (Navsari), 177:

و رسمه‌ها به‌دینان آن است که ماه اسپندارمده روز اسپندارمده جشن برزیگران است. در آن روز دود پنج چیز در خانه کردن و نیرنگ به زعفران بر پوست آهو نوشتن بر پشتِ درِ خانه بند کردن. و دران روز گاو و گوسفند و خروس سرخ کردن. دود که در خانه می کنند این است: درین ملک و سفند و سترک و شاخِ گوسفند و پنبه دانه این پنج چیز را دود درین روز کنند تا خراستران کم شوند.

<ēn xšnūman ī spendarmed amehrspend bē rasād !>²²

ahurahe mazdā raēvatō x^varənaŋ^vhatō aməšanqm spəntanqm²³
spəntayā vaŋhuyā ārmatōiš rātayā vaŋhuyā vouru.dōiθrayā
mazdadātayā ašaonyā²⁴

بعضی هیرودان این خشنومن می خوانند. اما در ملک ایران زمین درون هفت امشاسفند می یزند، و درست است. و نیز در روایت نوشته است که درون هفت امشاسفند بیزند.²⁵

drōn ī haft amehrspend²⁶

از روایت کامدین شاپور

درون هفت امشاسفند: هورمزد، بهمن، اردی بهشت، شهریور، اسپندارم، خرداد، امرداد.

پس اگر گاه هاون بید:

miθrahe vouru.gaoyaoitōiš rāmanasca x^vāstrahe

اگر گاه رفیتون بید:

ašahe vahištahe āθrasca ahurahe mazdā puθra

[اگر گاه ازیرین بید:

bərəzatō ahurahe nafədrō apqm apasca mazdadātayā]

پس

amahe hutāštahe ° dā ° vīspaēšqm ° dā ° nabānazdištanqm
fravašinqm aoxtō.nāmanō yazatahe x^varəθəm myazdəm

پس اگر دی روز بید:

daθušō ahurahe mazdā ° dā ° aməšanqm spəntanqm

pas : *amahe <° dā ° myazdəm>*

آدر روز:

āθrō ° dā ° yazatahe

pas : *amahe*

آوان:

apqm vaŋ^vhīnqm ° dā ° mazdadātanqm

pas : *amahe*

²² . R 110 (COIL, Mumbai), 198.

²³ . Sr I.1.

²⁴ . Sr I.5.

²⁵ . LI.2.

²⁶ . M. U. I, 525-26. R 110 (COIL, Mumbai), 288-295 : Bāj i haft amšāsfend

(humata hūxta dā hukunišni ēn xšnūman ī haft amēšāspend vīspaēšqm ardā fravaš bē rasād). See also J.J. Modi, "An old manuscript of the Kitāb-i Darūn Yashṭ", *Cama Oriental Institute Papers*, Bombay, 1928, 21. The Bāj of Haft Amēšāspend is given on the authority of Dasōr Kāmdēn Khambāyatī:

શ્રી ઇરાનની રીતે દસ્તુર કામદીન ખંબાયેતી લાવેચા છે તે રવાચેતમાં છે. તે જોઇ લક્ષ્મી છે.

See also Āfrīnagān ī haft amēšāspend (M. U. I, 371-72)

آفرینگان هفت امشاسفند می نویسم. این آفرینگان به روز اسفندارم ماه اسفندارم می کنند که این روز

جشن برزیگران (درست: مزدگیران) است. یثا اهو ویریو هفت، اشیم وهو سه، فرورانی ...

خور:

hvarə.xšaētahe ° dā ° aurvaṭ.aspahe
pas : *amahe*

مهر و سروش و فروردین و رام و انیران پنج روز نه شاید، و دی روز دی ماه سه دی نه
شاید، درون هورمزد خدای یزند.

از دیگر مکتوب کامدین شاپور

درون هفت امشاسفند خشنومن چنین باید خواندن:

ahurahe mazdā ° dā ° gaokərənahe sūrahe mazdadātahe

گاه هاون:

miθrahe vouru.gaoyaoitōiš rāmanasca x'āstrahe

گاه رفیتون:

aṣahe vahištahe āθrasca ahurahe mazdā

[گاه ازیرین:

bərəzatō ahurahe nafədrō apqm apasca mazdadātayā]

هر روز که باشد غیر از آن روزها که نه می شاید یستن خشنومن آن روز گفتن. و پس
amahe hutāštahe تا سر. و پس *anaṣranqm* تا سر خواندن. و آن هفت روز اول ورهram
روز چون *miθrahe* تمام کند، *amahe* و *anaṣranqm* باید گفتن. و درون همکار اورمزد و
سه دی نه شاید یستن، اردی بهشت و آدر و سروش و ورهram نه شاید یستن، باقی روزها شاید
یستن. خشنومن چنین خواندن:

ahurahe mazdā raēvatō x'arənaṣ'hatō aməšanqm spəntanqm

روزها همکار به باید خواندن. و پس *vīspaēšqm yazatanqm* تا که و آن خورداد تشر
اول خشنومن واد روز باید خواندن و آن فروردین روز به نوعی *vīspaēšqm* خوانده می شود.

nīrang ī sangrēzag yaštan²⁷

نیرنگ سنگریزه یستن یعنی خرفستر زدن²⁸

آبه روز سپندارمده ماه سپندارمده بر سنگریزه این نیرنگ خواندن و بر خانه و هر جای آن
سنگریزه انداختن تا خرفستران کم شوند. پنام بندد و این نیرنگ خواند و سنگریزه حاضر دارد.
بر آن سنگریزه این نیرنگ خواندن. پس سنگریزه بر هر جای تفرقه کردن تا خراستران کم
شوند.²⁹

به روز اسپندارمده به ماه اسپندارمده جشن مزدگیران³⁰ است. بدان روز البته سنگریزه به
یزند، پس آن سنگریزه بر خانه و اندر گوشه و کنج (کنجه)³¹ و بر بالاخانه و هر جای سنگریزه

²⁷ . F 7 (Navsari), 203-207, 498-504; F 59 (Navsari), 322. J.J. Modi, "Nirang-i-Jashan-i-Burzigarān", op. cit., 127-30; Edalji K. Antiā, *Pāzend Texts*, Bombay, 1909, 179-80. See also T 3 (Navsari), 83-5.

²⁸ . F 7 : *نیرنگ سنگریزه یستن*

²⁹ . F 7

³⁰ . برزگیران

³¹ . کنجه

ahmāi raēšca ° *dā* ° *kirbag mizd*

تا سر خواندن و سنگریزه هر جای در خانه و گوشه کنج (گنج) و بالاخانه و ته خانه انداختن تا خرفستران کمتر شوند.

ایک و سه بار خواندن، به واج اسپندارم باید خواندن. یثا اهو ویریو ظاهر خواند و در واج خواند. یثا اهو ویریو ظاهر خواندن، و به شیئوثننام کارد در سنگریزه کنند. جایی سه بار خواندن فرموده است، و جایی هفت بار خواندن فرموده است.³⁸

From a Pārsī treatise about the Persian festivals³⁹

در شرح نوشتن رقعۀ کژدم

روز سفندارم و ماه سفندارم. چنین گویند که: در این روز از وقت طلوع فجر تا طلوع آفتاب سه رقعۀ باید نوشتن از برای دفع مضرت هوام، یعنی حشرات و خرفستران. و آن را بر سه دیوار خانه به چسبانند، و چهارم که صدر خانه خالی گذارند.

و بعضی گفته اند که: در پشت در خانه این رقعۀ باید نوشتن تا در آن سال زیان و آفت کم گردد.

و بعضی دیگر گفته اند که: نوشتن رقعۀ کژدم رسم پارسیان نیست، بلکه چیزی است که عوام به کار می دارند، و آن بدین وجه نویسند: بنام ایزد و بنام نیو آفریدون.

و بعضی گویند: آفریدون، که عرب او را نوح پیغمبر خوانند، در این روز طلسمات فرمودی، و باد سموم به بستی. و مؤید این که در این روز رقعۀ نوشتن طلسمی است که از پیش فریدون است، و این کار را او ساخت.

و پارسیان این روز را مزدگیران⁴⁰ گفتندی، به سبب آن که زنان در این روز به شوهران خود تسلط می نمودندی به آرزوهای خود، و ایشان را مطالبها می کردند.

From the *Al-Āṭār al-bāqiyah*⁴¹

اسفندارمذ ماه

اليوم الخامس منه، و هو روز اسفندارمذ عيد لاتفاق الاسمين، و معناه "العقل والحلم". و اسفندارمذ هو الملك المؤكل بالارض، والمؤكل بالمرأة الصالحة العفيفة، الفاعلة للخير والمحبة لزوجها. وكان فيما مضى هذا الشهر وهذا

³⁸. F 7

³⁹. F 61 (Navsari), 97.

⁴⁰. امروكيران

⁴¹. ابورحان البيروني، الآثار الباقية عن القرون الخالية، پ. اذكائي، تهران، ۱۳۸۰، ۹: ۷۵-۷۷.

كتاب الآثار الباقية عن القرون الخالية، ابي الريحان البيروني الخوارزمي

Chronologie orientalischer Völker von Albêrûnî, E. Sachau, Leipzig, 1878, 229-230.

(Bêrônî.) *The Chronology of Ancient Nations*, E. Sachau, London, 1879, 216-17.

اليوم منه خاصة، عيد النساء. وكان الرجال يجودون عليهن. وقد بقي هذا الرسم باصفهان والري وسائر بلدان فهله. ويسمى بالفارسية مزدكيران^{٤٢}.

ويعرف هذا اليوم بكتابة الرقاع، وهو أنّ العوام، يستقون فيه زيباً وحبّ رمان مدقوقين. ويقولون أنّه تريق، يدفع مضرة لدغ العقارب. ويكتبون من لدن وقت طلوع الفجر الى طلوع الشمس، هذه الرقية على كواغد مرتعة:

بسم الله الرحمان الرحيم

اسفندارمذ ماه و اسفندارمذ روز بستم دم و زفر، زير و زير همه خرستران^{٤٣}، به نام يزدان و به نام نيو^{٤٤} افريدون. بسم الله به آدم و حوا حسبي الله وحده وكفى.

ويلتقون في هذا اليوم ثلاثة منها، على الجدارات الثلاثة من البيت، و يتكون جدار البيت المقابل لصدر البيت. ويقولون: إذا الرق على الجدار الرابع شيء من ذلك، تحيرت الهوام، ولم تجد منفذاً. ورفعت رؤوسها نحو الكوة، متهيئة للخروج من البيت. فهذه هي الخاصة في هذا الطلسم.

وقد يوجد مواضع مطلسمه، لا يلدغ فيها عقرب، كدينار رازی من جرجان على عشرة فراسخ الى جهة خراسان. فإن تحت كل حجر منها عدة عقارب سود كبار، تلمس ويلعب بما فلا تلدغ. فاذا أخذت وأخرجت من حدّ ذلك الموضع وهو قنطرة على رأس غلوة منها- لدغت لدغاً يقتل من ساعته.

وقيل: أنّ بحدّ طوس قرية لا يلدغ فيها العقارب. واخبرني ابو الفرج الزنجاني: أن ببلدة زنجان لا يرى عقرب إلا في موضع يسمى مقبرة الطيريين. وأنه اذا قصدها قاصد بالليل، وجمع منها شيئاً في إجانة، ثم خلاها في موضع آخر، وجدها تعود مسرعة الى مواضعها.

فأما هذه الرقاع المذكورة، فظاهرة البطلان، لاستحالة تعدى قوة العزم. وإن اشتد نفاذها الى المعزوم عليه، و مخالفة أدوار الكواكب سنة الفرس، وعدم شرائط الطلسمات فيها. ولعلنا نتكلم على العزائم والنيرنجات والطلسمات في كتاب العجائب الطبيعية والغرائب الصناعية، بما يغرس (/ نغرس) به اليقين في قلوب العارفين، ويزيل (/ نزيل) الشبهة عن أفئدة المرتادين، إن شاء الله في الأجل، وأزال الحوادث الجسدانية النفسانية بمه. إنّه قدير عليه.

From the Tafhīm⁴⁵

نیشتنِ رقعہ ہاے گزدم (/ کژدم) چیست؟

این از رسمه‌ها پارسیان نیست ولكن عامیان نو آوردند و به شب این روزگار بر کاغذها نیبند و بر در خانه ها بندند تا اندر او گزنده اندر نیاید.

و پنجم روز است از اسفندارمذ ماه. و پارسیان او را مزدگیران^{٤٦} خوانند، زیراک زنان بر به شوهران اقتراحها کردند و آرزویها خواستندی از مردان.

42. var. مردکیران، مزدکیران.

43. var. رم و رفت زير و زبر از همه خرستوران، رم و زهر و زفر زير و روبر ارخرستوران.

٤٤. جم و

٤٥. ابوریحان بیرونی، التفهیم لأوائل صناعة التنجیم، ج. همایی، تهران، ۱۳۵۳، ۲۵۸-۲۵۹.

کتاب الرقاع

اسفندارمذ ماه و اسفندارمذ روز. و سبب نهادن آن بود کی در ابتدا چون این رسم نهادهند، افتاب اندرین روز به پنج درجه حوت بود. و بذین درجه صورت هوام و هرسترها^{۴۸} بر آمد. پس این صورتها را به بستندی. و اعتقاد چنان کنند کی اندر آن سال گزند نه توانند کردن. و چون علم آن نه دانستند، هم بدان روز به گذاشتند. و بر این رسم همی روند. و پارسیان این روز هم از این سبب را ماهی خوردند.

From the **Zayn al-Aḥbār**⁴⁹

له: این روز پنجم اسفندارمذ باشد. و این هم نام فرشته است که بر زمین موکل است و بر زنان پاکیزه مستوره. و اندر روزگار پیشین این عید خاصه مر زنان را بودی. و این روز را مزدگیران^{۵۰} گفتندی که به مراد خویش مزد^{۵۱} گرفتندی.

و اندر این روز کتبه الرقاع گویند و تعویذها نویسند از بهر حشرات و هوام را، و بر دیوارها و درها بر بشلایند تا مضرت آن کمتر باشد.

From the **Burhān**⁵²

مردگیران: نام جشنی است که مغان، یعنی آتشپرستان، در پنج روز آخر اسفندارمذ ماه کنند. و در این پنج روز زنان بر مردان تسلط به هم رسانند و هر آرزویی که دارند به فعل آرند. و لهذا "مردگیران" گویند. و در روز اول این پنج روز از طلوع آفتاب تا طلوع آفتاب دیگر به جهت دفع عقرب رقعۀ کژدم نویسند. و شرح و بسط آن در لغت رقعۀ کژدم نوشته شده است.

رقعۀ کژدم: گویند مغان که آتشپرستان باشند در روز اول از پنج روز آخر اسفندارمذ ماه جشن می کرده اند. و در این یک شبانروز سه رقعۀ می نوشته اند به جهت دفع مضرت هوام و بر سر دیوار خانه می چسبانیده اند و طرف صدر را خالی می گذاشته اند. و چون در این روز فریدون طلسمها فرمودی نوشتن، بعضی واضع این رقعۀ را فریدون می دانند. و از این است که فارسیان بر آن رقعۀ بنام^{۵۳} ایزد و بنام^{۵۴} نیو افریدون می نویسند. و جمعی او را نوح می دانند. و

^{۴۶}. مردگیران

^{۴۷}. شهرمان بن ابی الحیر رازی، روضة المنجمین، ج. ۱. زنجانی، تهران، ۱۳۶۸، ۳۸.

^{۴۸}. ای، خرفسترها.

^{۴۹}. تاریخ گردیزی، ع. حبیبی، تهران، ۱۳۶۳، ۵۲۷.

^{۵۰}. مردگیران

^{۵۱}. مرد

^{۵۲}. کتاب برهان قاطع، ابن خلف التبریزی المتخلص به برهان، تامس روبک صاحب، کلکته، ۱۸۱۸، ۸۵۰-

۸۵۱، ۴۳۰.

^{۵۳}. پیام

^{۵۴}. پیام

عربان سلام علی نوح فی العالمین می نویسند. و بزعم اهل هند روز پنجم اسفندارمد ماه باشد که درجه پنجم حوت است. و در این روز رقعۀ کژدم می نویسند، به سبب آن که می گویند درجه پنجم حوت صورت حشرات دارد.

(Raham Asha)